

Олеся Дроздовська

ДО ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ПЕРСОНІФІКОВАНОЇ ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Проаналізовано проблеми створення біобібліографічного словника українських журналістів, публіцистів, редакторів, видавців, біографування основних віх їх життєвого і творчого шляху та бібліографування текстових доробків.

Ключові слова: *біографія, бібліографія, біобібліографічний словник, база даних, журналіст, публіцист, редактор, видавець, історія журналістики.*

Проанализированы проблемы создания биобиблиографического словаря украинских журналистов, публицистов, редакторов, издателей, биографирования основных этапов их жизненного и творческого пути, библиографирования творческого наследия.

Ключевые слова: *биография, библиография, биобиблиографический словарь, база данных, журналист, публицист, редактор, издатель, история журналистики.*

The problems of creating a bio-bibliographical dictionary of the Ukrainian journalists, publicists, editors, publishers, a search of the biographical information about the main stages of the their life and creative heritage have been analyzed.

Key words: *biography, bibliography, bio-bibliographical dictionary, database, journalist, publicist, editor; publisher, history of journalism.*

Незважаючи на те, що нині дедалі більшої популярності набувають наукові праці, присвячені дослідженню журналістської, публіцистичної творчості, редакторської та видавничої діяльності представників українських друкованих медіа минулого, проблеми вивчення їхнього доробку в історичному, соціокультурному, лінгвістичному тощо контекстах і надалі не втрачають актуальності. Донині

історія української журналістики залишається мало «залюдненою». Цю прогалину частково заповнюють видавані упродовж 1994—2013 рр. Науково-дослідним інститутом пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника матеріали до енциклопедичного словника «Українська журналістика в іменах» (далі — «УЖІ»), біобібліографічні довідкові видання, збірники біографічних нарисів: «Оратаї журналістської ниви» М. Романюка (Львів, 2002), «Журналісти Черкащини» (Черкаси, 2003), «Журналістика Волині» В. Денисюка (Луцьк, 2005), «В об'єктиві часу» (Київ, 2009), «Вінниччина журналістська» (Вінниця, 2010), «Журналісти Прикарпаття» (Івано-Франківськ, 2012) та ін. Із пливом часу опубліковані в «УЖІ» біограми (налічуємо 4524) про осіб, які брали участь у формуванні та розвитку української пресовидавничої справи і журналістики загалом, потребують суттєвих доповнень і, зрештою, чіткого упорядкування. Адже добір матеріалів до нього мав переважно спонтанний та принагідний характер, опубліковані матеріали різняться за обсягом поданої інформації та деколи доволі скупою презентацією саме журналістської, редакторської, видавничої чи публіцистичної діяльності особи. Однак це не є недоліком, оскільки першочерговим завданням видання був реєстр забутих чи замовчуваних працівників українських друкованих медіа, яке, на нашу думку, було виконано у повному обсязі. Зазначені випуски містять біограми (укладені за алфавітом у кожному випуску окремо) журналістів усієї України та діаспори, і не лише тих, які присвятили журналістиці усе своє життя, а й таких, які нещодавно розпочали свій шлях на цій творчій ниві. Інші ж згадані нами видання обмежуються певним регіоном та зосереджують увагу переважно на сучасних представниках професії. Поряд із цим чимало працівників українських друкованих ЗМІ минулого й донині залишаються поза увагою дослідників історії вітчизняної журналістики.

Власне тому постало питання про доцільність видання багатомного біобібліографічного словника українських журналістів, публіцистів, редакторів, видавців, які творили і творять на теренах усієї України та в діаспорі. Основна мета проєктованого довідкового видання — зібрати відомості про максимальну кількість людей, причетних до становлення та розвитку української журналістики, та якомога повніше відтворити їх персоніфікований внесок у цю

справу. В його основу будуть покладені доповнені чи скорочені (акцент робитиметься виключно на тих фактах життєвого і творчого шляху, які безпосередньо пов'язані з журналістикою, справою видання чи редагування (за винятком літературного чи технічного) часописів) біографічні довідки про журналістів, публіцистів, редакторів і видавців, які було опубліковано у 20 випусках «УЖІ». Водночас до видання буде введено чимало нововіднайдених імен, а також й ті, які не публікувалися в матеріалах до енциклопедичного словника раніше через доволі скупі відомості як про життя загалом, так і про творчу діяльність. Серед них: Степан Арсенич — кореспондент львівської газети «Новий Час» (Львів, 1923—1939); Тетяна Бабій — співредактор українського жіночого журналу в Австралії «Наше Слово» (виходить з 1965 р.) та співробітник і автор численних публікацій газети «Вільна Думка» (функціонує від 1949 р.) — першого українського пресового видання в Австралії; Олександр Бережницький — співвидавець та автор «Артистичного Вістника» (Львів, 1905); Дем'ян Бориско — співробітник українських пресових видань у США, зокрема «Народної Волі» (виходила упродовж 1911—2009 рр.) та «Українських Вістей» (упродовж 1920—1956 рр. виходили п. н. «Українські Щоденні Вісті»); Володимир Гумецький — автор численних публікацій на теми кіно на шпальтах журналів «Кіно» (Львів, 1930—1936), «Назустріч» (Львів, 1934—1938) та ін.; Василь Дикий — редактор українських газет у Канаді: впродовж 1927—1931 рр. — «Канадійського Українця» (до 1919 р. — назва «Канадійський Русин»), протягом 1932—1948 рр. — «Українських Вістей» (до 1931 р. — назва «Західні Вісті»); Олесь Степовий — редактор тематичної сторінки «Театр» («Вісти з театру») й автор численних статей на теми театру у часописі «Кіно». Окрім зазначених фактів, про життя і діяльність цих осіб нам на сьогодні майже нічого невідомо, однак це, на нашу думку, не є підставою не включати їх до реєстру діячів українських друкованих ЗМІ, адже, наголошує Н. Черниш, такий різновид довідкових видань, як біобібліографічний словник, повинен вміщувати інформацію не лише про відомих, а й «менш відомих або ж маловідомих» особистостей (Черниш Н. До історії українських біобібліографічних словників / Наталія Черниш // Бібліотечний вісник. — 2009. — № 2. — С. 26). Побіч біографічної довідки словникова стаття проєктованого

видання міститиме й вибірккову бібліографію творчого доробку журналістів, публіцистів, редакторів і видавців та бібліографію літературних, архівних (за умови наявності таких) джерел про них.

Процес створення задекларованого словника порівняно з аналогічними виданнями — універсальними чи спеціальними (галузевими, тематичними) — є надзвичайно складним та трудомістким. Найскладнішим є перший етап — пошуковий, який, своєю чергою, поділяється на два етапи: 1) відбір літературних джерел; 2) відбір осіб, діяльність яких (чи то впродовж всього життя, чи то у певні його періоди) була пов'язана з українською журналістикою. Труднощі полягають передовсім у процесі виявлення, відбору персоналій, верифікації зібраних матеріалів, адже у творенні української преси у якості редакторів, видавців та постійних авторів брали участь (особливо на зорі її становлення) науковці, священники, письменники, актори, музиканти, художники, педагоги, юристи, лікарі, кооператори, громадсько-політичні діячі тощо. Переважно співпраця таких осіб із друкowanими засобами масової інформації у їхніх життєписних нарисах, біографічних розвідках тощо висвітлювалася доволі побіжно. Саме тому наразі відкритим для дискусії залишається питання про те, кого з них вважати співробітником пресового видання, а кого — ні. Нема однозначної позиції й щодо людей, які народилися в Україні, але через історичні, життєві обставини змушені були працювати на журналістській ниві інших країн, народів тощо. Окрім того, потребують остаточного вирішення й низка інших дискусійних питань, зокрема: кого вважати журналістом (якщо людина не має спеціального фаху), публіцистом (адже доволі часто українська преса минулого була платформою для оприлюднення наукових здобутків, практичних досягнень у спеціалізованих сферах суспільного життя); хто із редакторів та видавців має право бути представлений у проектованому галузевому довідковому виданні?

Однак окреслені проблеми, на нашу думку, є другим етапом формування біобібліографічного словника українських журналістів, публіцистів, редакторів, видавців. Передовсім необхідно зареєструвати усі можливі джерела біобібліографічної інформації про співробітників українських ЗМІ як минулого, так і сьогодення та прізвища відомих й малознаних осіб, що реалізовували свій творчий потенціал у цій сфері. Отже, для того, аби персоніфікована історія української

журналістики була якнайповнішою, якнайоб'єктивнішою, необхідно опрацювати майже усі універсальні та галузеві енциклопедичні видання, біографічні та біобібліографічні словники, довідники, покажчики, збірники історико-краєзнавчих матеріалів, життєписних нарисів, науково-популярні видання, що містять біографічні довідки тощо, а також покажчики, іменні та редакторів і видавців, до історико-бібліографічних досліджень української преси, що видаються Науково-дослідним інститутом пресознавства та Дослідницьким центром історії української преси (Київ), архівні джерела, інтернет-ресурси та пресові видання, насамперед — українські.

З огляду на це визріла потреба формування реєстру джерел (літературних, архівних, електронних) до біобібліографічного словника «Українська журналістика в іменах», покликаного спростити пошук та використання джерел біографічної інформації. У 2014 р. працівниками наукового відділу біографічних досліджень, який є структурним підрозділом НДІ пресознавства, було започатковано формування електронної бази даних «Джерела до біобібліографічного словника українських журналістів, публіцистів, редакторів, видавців». З цією метою здійснено пошук та відбір джерел біобібліографічної інформації за ключовими словами «біографія», «бібліографія», «біографістика», «енциклопедія», «біобібліографічний словник», «біобібліографічний довідник», «журналіст», «редактор», «видавець», «публіцист» в електронних каталогах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та в інтернет-мережі. Створений упродовж року початковий варіант цієї бази налічує близько 700 позицій. До неї передусім включено історико-бібліографічні дослідження НДІ пресознавства (серед них: «Українська преса в Україні та світі XIX—XX ст.» (т. 1—3), «Українські часописи Львова 1848—1939 рр.» (т. 1—3), «Українські часописи Коломиї (1865—1994 рр.)», «Українські часописи Станіслава (1879—1944 рр.)» та «Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886—1944 рр.)» М. Галушко, «Українські часописи Ужгорода (1867—1944 рр.)» В. Габора, «Українські часописи Північної Буковини (1870—1940 рр.)» М. Романюка, М. Галушко, «Українські часописи повітових міст Галичини (1865—1939 рр.)» О. Дроздовської, «Періодичні видання Волинської губернії XIX —

початку ХХ ст.» І. Мілясевич, «Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20—30-ті рр. ХХ ст.)» М. Савки, «Преса української еміграції в Польщі (1920—1939 рр.)» О. Вішки), анотовані покажчики і каталоги періодичних видань («Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917—1939 рр.)» І. Павлюка та «Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853—1939 рр.)» В. Передирій), систематичні покажчики змісту часописів («Журнал “Дзвони” (1931—1939)» М. Комариці, «“Назустріч”, 1934—1938» С. Костюка, «Місячник “Українська Музика” (1937—1939)», «“Народ”, 1890—1895», «“Друг”, 1874—1877», «“Вікна”, 1927—1932» та ін.), монографії співробітників НДІ пресознавства, ЛННБ України загалом, дослідників історії української журналістики («“Діло” (1880—1939 рр.): поступ української суспільної думки» та «“Літературно-Науковий Вістник” (1898—1932 рр.): творення державницької ідеології українства» Ю. Шаповала, «Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20—30-х рр. ХХ ст.: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості» Л. Сніцарчук, «Українська преса у Німеччині 1919—1945 рр.: формування та функціонування» Н. Кулеші, «Українська спортивна періодика Галичини 20—30-х рр. ХХ ст.» В. Ковпака, «Олександр Барвінський — публіцист, редактор, видавець» С. Романюк, «Національно-духовне самоствердження» Н. Сидоренко та ін.), а також списки, покажчики періодичних видань, що видаються Дослідницьким центром історії української преси («Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838—1917 рр.)», «Періодичні видання Подільської губернії (1838—1917 рр.)», «Періодичні видання Полтави та Полтавської губернії (1838—1917 рр.)» та ін.). Ці видання містять допоміжні покажчики (іменні та редакторів і видавців), опрацювання яких дасть змогу виявити малознаних редакторів і видавців українських часописів, частково відтворити і зареєструвати творчий доробок журналістів і публіцистів, які друкувалися на їх сторінках. Адже у той час, коли про відомих, визначних діячів написано чимало біографічних довідок, наукових розвідок (зокрема дисертаційних) поза увагою залишається доволі багато малознаних, а то й зовсім невідомих імен (до прикладу: Петро Багрій — автор матеріалів про життя українських емігрантів у Канаді та США на сторінках

газети «Зборівські Вісти»; Йосиф Бандера — відповідальний редактор, автор численних публікацій стрийського часопису «Український Город і Дріб»; видавець Микола Балицький — редактор львівської газети «Громадський Голос», станіславського часопису «Народ»; Володимир Заяць — видавець і відповідальний редактор газети «Золочівське Слово»), які зробили певний внесок у розвиток української журналістики та пресовидавничої справи загалом. Опрацювання цих джерел інформації є доволі копіткою та тривалою справою, однак лише таким чином ми можемо виявити раніше не відомі факти співпраці тієї чи іншої особи із друкованими засобами масової інформації.

Безумовно, що не всі друковані джерела біобібліографічних відомостей про українських журналістів, редакторів, видавців, публіцистів подають рівнозначну за новизною та науковою цінністю біографічну інформацію. Однак гіпотетично, що кожне з них може містити унікальні відомості про діяльність досліджуваних осіб у сфері журналістики. Власне тому до бази даних «Джерела до біобібліографічного словника українських журналістів, публіцистів, редакторів, видавців» внесено усі національні (а також низку російських та польських) енциклопедичні видання, біобібліографічні словники, довідники (як-от: «Біографічний довідник до історії українців Канади» М. Марунчака, «Українська діаспора» В. Просалової, «Діячі науки і культури Лемківщини» І. Красовського, «Літературне Запоріжжя», «Журналісти і засоби масової інформації Житомирщини»), персональні покажчики, історико-мемуарні збірники (наприклад: «Броди і Брідщина», «Зборівщина», «Коломия й Коломийщина», «Надбужанщина», «Стрийщина»), збірники біографічних нарисів, просопографічних розвідок (до прикладу: «Хай святиться ім'я твоє» В. Качкана, «Історія “Українського Голосу” у біографіях його основоположників і будівничих», «Західно-Українська Народна Республіка 1918—1923», «Василіяни — Піоніри Друкованого Слова») тощо.

Створення такого довідкового видання, як біобібліографічний словник, нині значно полегшує і певною мірою пришвидшує інтернет-мережа. Тут віднаходиться чимало біографічних відомостей, фотографій співробітників української преси як у минулому, так і сучасників. До прикладу, на сайті віртуального проекту «Краєзнав-

ство Таврії», який є частиною бібліотечного порталу lib.kherson.ua (режим доступу: <http://krai.lib.kherson.ua/kherson.htm>), розміщено електронний довідник «Видатні постаті Херсонщини», що складається із двох розділів: «Давні часи (до 1917 року)» та «Радянська епоха (1917—1991 рр.)»; на сайті Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка — базу даних «Видатні діячі Прикарпаття» (режим доступу: <http://lib.if.ua/dbase/persons.php?action=sort&q=%CA&by=letter>), у якій пошук особи можна здійснювати не лише за прізвищем, а й за галуззю діяльності; на офіційному веб-сайті Радехівської райдержадміністрації — підготовлені краєзнавцем Г. Лисаком 113 біографічних довідок про видатних уродженців краю (режим доступу: <http://rrda.lviv.ua/vydatni-lyudy.html>). Таким чином, завдяки пошуку за прізвищем, назвою періодичного видання, сферою діяльності, іншими ключовими словами нині у «світовій павутині» можна віднайти та по зернині «реставрувати» життєвий шлях тієї чи іншої особи, зокрема, виявити малознані факти її співпраці з пресою. Однак такі дані потребують ретельного аналізу та перевірки.

Поряд із цим чи не найважливішим, найдостовірнішим джерелом для написання творчої біографії журналістів, публіцистів редакторів та видавців, фіксації їхніх текстових доробків є безпосередньо самі пресові видання. Лише опрацювання часописів *de visu* уможливує відтворення якомога повнішої картини співпраці тієї чи іншої особи з пресодруком, сприяє розкриттю псевдонімів та криптонімів. Уникнути цього етапу пошукової роботи майже не можливо (за винятком тих видань, зміст яких було розписано у систематичних покажчиках змісту), а особливо якщо це стосується української преси дорадянського періоду. Однак таку роботу, на наше переконання, необхідно провести, адже, як свідчить досвід, трапляється чимало випадків, коли у біографії тієї чи іншої особи не відображено факти її доволі активної співпраці з конкретними виданнями. До того ж на шпальтах газет і журналів нерідко публікувалися життєписні нариси, біографічні довідки, некрологи та портрети осіб (можуть бути використані як ілюстративний матеріал до біобібліографічного словника), які у той чи інший спосіб долучалися до випуску часописів чи були їхніми активними авторами. До авторитетних джерел, які частково можуть допомогти спростити цей рутинний процес,

належать бібліографічні праці І. О. Левицького («Галицко-русская библиография XIX-го столѣтія съ узглядненіемъ рускихъ изданій появившихся въ Угорщинѣ и Буковинѣ (1801—1888)», «Українська бібліографія Австро-Угорщини за роки 1887—1900») та державні бібліографічні покажчики «Літопис газетних статей» і «Літопис журнальних статей», які видаються Книжковою палатою України. Власне ці видання дають нам змогу бодай частково зареєструвати творчі напрацювання журналістів, публіцистів, редакторів та видавців не звертаючись до першоджерел.

Другим кроком до втілення у життя проектного довідкового видання є створення електронної біобібліографічної бази даних «Українські журналісти, публіцисти, редактори, видавці». У 2014 р. працівниками наукового відділу біографічних досліджень було розпочато роботу над її формуванням (за алфавітним принципом) на основі безкоштовної кросплатформеної програми для зберігання заміток у вигляді дерева OutWiker. Користування обраною програмою надає можливість безперервного наповнення створюваної бази даних новими іменами, дозволяє здійснювати оперативне введення нових біографічних і бібліографічних матеріалів (описів творчого доробку та джерел інформації про журналістів, публіцистів, редакторів, видавців), проведення глобального пошуку за прізвищем, псевдонімом, датою, місцем народження чи смерті, назвою періодичного видання та реєстру біограм як тих, що підготовлені до друку, так і тих, робота над створенням яких лише ведеться. Окрім того, зазначена програма дозволяє прикріпляти до створеного персоніфікованого файлу електронні копії усіх віднайдених матеріалів про ту чи іншу особу, зокрема ілюстративні (передовсім фотопортрети), і таким чином формувати повноцінний архів як творчого доробку особи, так і джерел біобібліографічної інформації про неї у різних електронних форматах, що у подальшому надасть можливість оперативного написання біограм, здійснення наукового редагування та формування відповідних томів проектного довідкового видання, а також представлення його електронного варіанта в Інтернеті.

До зазначеної бази даних (на першому етапі її формування) співробітниками наукового відділу біографічних досліджень було введено 4524 біограми, опубліковані у 20 випусках матеріалів до енциклопедичного словника «УЖІ». Далі, з метою виявлення мало-

знаних співробітників української преси від початків її становлення (адже, як свідчить досвід, чимало осіб, задіяних в українській журналістиці на зорі її становлення, донині залишаються поза увагою дослідників передусім через доволі скупі відомості про них, а то й цілковиту їх відсутність), було розпочато роботу з покажчиками редакторів, видавців та іменними покажчиками історико-бібліографічних досліджень «Українська преса в Україні та світі ХІХ—ХХ ст.» (т. 1—3 охоплюють розвиток української преси за 1812—1910 рр.) та «Українські часописи повітових міст Галичини (1865—1939 рр.)». Завдяки лише частковому опрацюванню цієї складової допоміжного апарату видань НДІ пресознавства до бази даних внесено 340 нових імен українських журналістів, публіцистів, редакторів, видавців та доповнено новими біографічними і бібліографічними фактами (такими, що свідчать про співпрацю тієї чи іншої особи із пресовими виданнями) низку персоналій, які раніше публікувалися в «УЖІ».

Створена упродовж 2014 р. біобібліографічна база даних «Українські журналісти, публіцисти, редактори, видавці» є лише її початковим варіантом. Однак уже на цьому етапі вона може використовуватися для підготовки реєстрів імен, зокрема хронологічних та регіональних. З метою залучення широкого кола наукової громадськості України та еміграції, членів обласних і районних організацій Національної спілки журналістів України та редакцій нині функціонуючих пресових видань до створення біобібліографічного словника українських журналістів, публіцистів, редакторів, видавців скорочений варіант цієї бази даних (передбачається подання таких відомостей: прізвище, ім'я, по батькові, роки народження та смерті, дефініція; для матеріалів, опублікованих у матеріалах до енциклопедичного словника «УЖІ», з відсиланням на відповідний випуск; імена ж, пошук відомостей про яких лише ведеться, позначатимуться астериском) може бути оприлюдненим в інтернет-мережі. З цією ж метою передбачається оприлюднення для широкого користування «Схеми словникової статті» до біобібліографічного словника українських журналістів, публіцистів, редакторів, видавців, проект якої співробітниками наукового відділу біографічних досліджень розроблено 2014 р.

В основі проекту «Біобібліографічний словник українських журналістів, публіцистів, редакторів, видавців» лежить ідея від-

творити персоніфікований внесок конкретних осіб у процесі формування та розвитку української журналістики та у сукупності з іншими масштабними проектами Науково-дослідного інституту пресознавства (зокрема багатотомним історико-бібліографічним дослідженням «Українська преса в Україні та світі ХІХ—ХХ ст.») сформуванню цілісної картини історії досліджуваної журналістики від її зародження до сьогодення.

Марія Процик-Кульчицька

УКРАЇНСЬКІ МИТЦІ У ПРЕСОЗНАВСТВІ: ПРОБЛЕМИ БІОГРАФУВАННЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Розглянуто дві головні проблеми біографування митців, що брали участь у випуску національної преси. Перша проблема — визначення критеріїв добору відповідних персоналій, друга — використання для написання біографічних матеріалів про цих осіб належної джерельної бази.

Ключові слова: *біографістика, довідкова література, біобібліографічний словник, художник, графік, фотограф.*

Рассмотрены две главные проблемы биографирования деятелей искусства, участвовавших в выпуске национальной прессы. Первая проблема — определение критериев отбора соответствующих персоналий, вторая — привлечение к написанию биографических материалов об этих лицах надлежащей источниковой базы.

Ключевые слова: *биографика, справочная литература, биобиблиографический словарь, художник, график, фотограф.*

Two major problems of composing biographies of the artists who participated in the production of the national press have been studied. The first problem is defining the criteria for the selection of appropriate personalities, and the second one — using the adequate source base for writing a biographical materials about these individuals.

Key words: *biographical, reference literature, biobibliographical dictionary, painter, graphic artist, photographer.*

У посттоталітарні десятиліття виразно виявився новий підхід до дослідження біографії людини й до оцінювання значення особи для розвитку окремих суспільних галузей і країни в цілому. Наукові праці цього напрямку часто є, як на цьому акцентують науковці,